

утверждается человеческая сущность. Потеря мощности и конститутивной силы сакрального измерения трактуется как проявление своеобразного "ослабления бытия", деонтологизации культуры, сопровождающейся высвобождением симулятивных и деструктивных потенциалов, что приводит к снижению интенсивности и качества культурного развития.

Ключевые слова: сакральный опыт, культура, сакральное, профанное, религиозный, секулярный.

V. Y. Golovei, Doctor of Philosophical Science, Professor
Lesia Ukrainka Eastern European National University
13, Prospect Voli, Lutsk, 43025, Ukraine

CULTURE-CREATIVE POTENTIAL OF SACRAL EXPERIENCE: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ANALYSIS

The purpose of the article is to analyze the cultural potential of sacred experience and highlight the main methodological approaches to its study. The sacred experience is explicated as an experience of correlation with the absolute dimension of being, its experience and comprehension. The concept of "Sacred experience" defines a culturally organized space that acquires a specific form for each culture and is structured as a meaningful hierarchical world full of spiritual and symbolic meanings. The experience of the sacred is based on direct experience of eternity and the totality of existence as a living reality. This experience is "the experience of being" the primary expression of existential guidance, global anthropological orientation. It integrates the dominant spiritual orientation in the human world and understanding of the system itself. Sacred experience based implicitly in present most important human endeavour, promotes the formation of the humanity. This experience permeates the entire story as vertical as the Earth's axis, culminating in the transcendent dimension - where a person entrusts himself to Absolute (God, being, good, eternal, etc.). We can say that any strategy or implemented anthropological model has its core generating a sacred experience. The author asserts that the experience of Holy is distinguished by ontological content and nature. It is an experience of symbolic acts of transcendence that create ontological horizon of being. At the same time, this is an experience of cultural creation and self-creation, which forms the sense foundations of human existence, reveals and confirms the human nature. Loss of sacred power and constitutive force of the sacred dimension interpreted as a manifestation of a kind of "weakening being", de-ontologization of culture, that accompanied the release of simulative and destructive potential and leads to a decrease in the intensity and quality of cultural development.

Key words: Sacral experience, culture, sacred, profane, religious, secular.

УДК 00:130.2

I. В. Живоглядова, канд. філос. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, м. Київ, 01033, Україна
irinavictz@gmail.com

МЕНТАЛЬНІСТЬ ЯК ПРЕДМЕТ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ

У статті проаналізовано ментальність як суттєвий механізм культурних і суспільних процесів, підходи до визначення цього феномена. Мета статті – реконструкція історії досліджень суспільної та гуманітарної спрямованості, які присвячені вивченню проблеми ментальності, розробці її теорії та конкретно-практичного аналізу, культурфілософського потенціалу. Застосовуються історичний, системний, компаративний та типологічний методи аналізу. Основними висновками є: знання про ментальність різноманітним представленим аспектам розгляду даного феномена засвідчують широту меж його прояву в різних сферах людської життєдіяльності. Дослідження своєрідності ментальності, її структури і механізмів, функціональної наповненості, діалектики взаємовідношень між духовними структурами затверджують право на самостійне існування, розкривають "людський" смисл цього феномена в якості особливого репрезентанта духовної активності людини.

Ключові слова: духовність, ментальність, менталітет, національний характер.

Постановка проблеми. В останні десятиліття питання трансформаційних змін культури і людської свідомості, відповідних можливостей міжкультурного діалогу обумовили підвищення уваги до знаходження їх дійсних механізмів і важелів. У зв'язку з цим поглиблюється розуміння того, що будь-які зрушення у сфері реформування суспільства і держави неможливі без врахування ментальної складової культури. Від її здатності до трансформації, виходу за наявні межі залежить успіх будь-яких інновацій в економічній, політичній та інших сферах людського буття. Це розуміння не відкидає знання щодо темпів і неоднозначності змін у ментальних сферах, в яких історія напрацьовує і накопичує системи цінностей, звичок і вполюбовань, стереотипів та інерції свідомості і які, своєю чергою, приховані під поверхнею актуального буття, визначають характер конкретної культури, її історичних шляхів.

Аналіз досліджень і публікацій. Необхідність дослідження функціонування ментальності пов'язана не тільки із запитом культурфілософської теорії на сучасному рівні її розвитку, але й з рішенням актуальних проблем, пов'язаних зі створенням і розвитком наукового дискурсу, освоєнням нових підходів, що ґрунтуються на синтезі знань різних наук – філософії, культурології, етнології, соціальної психології, політології тощо – задля їх взаємозбагачення і доповнення.

У наш час проблемі ментальності приділяється значна увага з боку представників різних сфер наукового знання. Питання, що стосуються даної проблема-

тики, активно розробляються у сучасній психологічній, політологічній, філософській, культурологічній, етнологічній, історичній, навіть в економічній і юридичній літературі. Знання про ментальність, що існують, спираються на великий фактологічний матеріал, який різноманітним представленим аспектам розгляду даного феномена засвідчує широту меж його прояву в різних сферах людської життєдіяльності. Ментальність і політична сфера культури, політичний менталітет і національний характер, архетипи і коди національних політичних культур, владні та експресивні виміри в ментальності, економічна, правова ментальності з відповідними специфічними нормами і зразками взаємодії, організаційних і поведінкових форм, стереотипних уявлень і мотивацій – на ці питання, особливо на сучасному етапі самоідентифікації націй і народів, знову і знову шукають відповіді як на теоретичному, так і на дієво-практичному рівнях.

Відповідно – зростає кількість розвідок як українських (О. Донченко, А. Карнаух, Ю. Романенко), так і іноземних (М. Бородіна, Д. Полежаєв, М. Ракитянський, С. Шомова, І. Яковенко) науковців, які, звертаючись до ментального підґрунтя людської життєдіяльності, аналізують важелі і перспективи суспільно-політичної сучасності і майбутнього. Вивчається своєрідність даного феномена. І на основі аналізу його структури і механізмів, функціональної наповненості, діалектики взаємовідношень між духовними структурами затверджуються

право ментальності на самостійне існування в якості особливого репрезентанта духовної активності людини. Але треба зазначити, що, незважаючи на велику кількість наукових розвідок, природа ментальності як суттєвого механізму культурних, суспільних і цивілізаційних процесів залишається ще до кінця не розкритою.

Історія накопичення величезного матеріалу, який дозволяє змістовно розглядати питання природи і функціонування ментальності, засвідчує складність наукового дискурсу навколо останньої.

Мета статті. Реконструювати історію досліджень суспільної та гуманітарної спрямованості, які присвячені вивченню проблеми ментальності, розробці її теорії та конкретно-практичного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У багатьох розвідках звертається увага на те, що теоретична оформленість проблеми ментальності склалася у ХХ столітті. Постановка ж цієї проблематики в її часткових питаннях мала місце в окремих сферах людської мисленнєвої культури на попередніх етапах розвитку наукової думки.

Духовне життя не вичерпується філософськими, естетичними, політичними чи релігійними теоретичними роздумами, адже всі ці ідеї та вчення часто залишаються здобутком інтелектуальної еліти, що під час масового поширення і впровадження диференціюється і трансформується відповідно до "ментального ґрунту" [1]. Останнє розуміється в якості ментальних установок того чи іншого прошарку суспільства. Образ світу, що наперед задається мовою, віруваннями, вихованням, суспільною практикою людей, є незалежним утворенням, яке може змінюватися навіть непомітно для своїх носіїв. Тому під час вивчення цивілізації середньовічного Заходу Жак Ле Гофф наголосив на необхідності звернення до "ментальної моделі" [6] при вивченні будь-якої культури.

А. Гуревич характеризує французького дослідника як історика ментальності. "Mentalities" у розумінні Ле Гоффа є "не сформульованими чітко і не зовсім свідомими (або ж зовсім несвідомими) манерами мислити, позбавленими логіки розумових образів, що характерні для певної епохи або соціальної групи" [6, с. 355].

Щодо етимології базисних для нашого дослідження термінів "ментальність" та "менталітет", то треба зазначити, що починаючи з XIV століття у мові середньовічних схоластиків використовується прикметник *mentalis* від латинського слова "mens" – "розум". Цікаво, що це поняття є полісемантичним і не обмежується лише позначенням процесів мислення (*thinking*), розуму (*mind*) та міркування (*thought*). У словнику іншомовних слів знаходимо і такі, не менш вагомні, визначення вищезазначеного поняття: 1) образ думок, настроїв, характер (*mens animi* – душевний настрої); 2) серце, душа (*animi, qui posterae mentis sunt* – почуття нашої душі); 3) бадьорість, відвага; 4) думка, погляд (*longe mihi alia mens est* – я зовсім іншої думки); 5) намір, план [7].

Історична динаміка розвитку та впровадження у науковий обіг даних понять – суперечлива. Ще у середині XIX століття термін "ментальність" зустрічається у працях американського філософа Р. Емерсона, який надав йому метафізичного значення душі як першоджерела цінностей та істин. Надалі, наприкінці XIX століття, відомий психолог та етнограф Л. Леві-Брюль у таких своїх працях, як "Первісна ментальність" та "Ментальні функції в нижчих суспільствах", закладає фундамент для подальшого введення в науковий термінологічний апарат категорії "mentalité", яка у подальшому активно розробляється гуманітарною наукою ХХ століття.

Вчених французької історіографічної школи "Анналів" вважають першими мислителями, які означили менталітет як наукову категорію, заявили про необхідність брати до уваги історію ідеологій та цінностей в якості підґрунтя історичного розвитку ментальності. Дослідники, які об'єдналися навколо журналу економічної та соціальної філософії (М. Блок, Л. Леві-Брюль, Л. Февр, а також М. Фуко, М. Шелер), запровадили у науковий дискурс проблематику аналізу ментальних структур життя суспільства в ту чи іншу епоху, розуміючи під менталітетом особливу, підсвідому, не піддану логічному осмисленню форму сприйняття людиною оточуючого світу та своєї "ніші" в природі та суспільстві.

У той же час представники вищезазначеної школи Л. Февр ("Проблема зневіри в XVI столітті: релігія Рабле") та М. Блок ("Королі-чудотворці...") у пошуку базисних, стійких основ політичного, економічного та культурного простору в ту чи іншу епоху визначали ментальність як систему взаємозалежних уявлень про світ, своєрідну "колективну психологію". Інший представник французької школи "Анналів" Л. Леві-Брюль, здійснивши порівняльний аналіз способів мислення африкансько-австралійських племен та європейців, виокремив два типи ментальності: паралогічний, дологічний (що спирається на віру в надприродні сили, містичність світосприйняття) та логічний (сучасний раціональний). Він вперше підкреслив складність спроб осягнути колективний світ неписьменних народів, де магія, ритуали, сновидіння, бачення, гра передають первісній людині певний містичний досвід, з якого вона вичерпує знання, зокрема про потойбічний світ.

Специфіку примітивної ментальності намагався охарактеризувати і Е. Кассіерер. На його думку, вона визначається тим, що ідентифікація людини відбувається завдяки уявленню себе нащадком певного виду тварини, для якої глибоке почуття єдності сильніше за емпіричні відмінності, які примітивна людина хоч і помічає, але визнає другорядними.

Більш широке визначення менталітету надавалося представниками російської філософської та соціально-політичної думки, такими як М. Данилевський (компаративний аналіз слов'янського і германороманського менталітетів), В. Соловйов, А. Зінов'єв, А. Горський, Л. Пушкарьов (ототожнення понять "ментальність" та "духовний світ") та ін. Під терміном "менталітет" розумілося не лише свідоме суб'єктивне, особистісне сприйняття людини, але й її цілісне психічне та суспільне життя.

У вивченні феномена ментальності та менталітету науковці часто звертаються до таких важливих опозицій, як: природне і культурне, емоційне і розумове, ірраціональне і раціональне, індивідуальне і групове. До однієї з таких опозицій у своїй науковій статті, присвяченій теорії ментальності, звертається видатний український філософ М. Попович. Він аналізує "протологічні й протолінгвістичні механізми у нормальній сучасній людині в певних сферах, які у неї перебувають поза межами вербальної культури й логічного контролю". Можливо, саме в цьому, вважає науковець, явлені "індивідуальні і групові, у тому числі й національні, особливості ментальностей" [9, с. 16].

Поширеним є визнання менталітету еквівалентом духовної культури, яка зумовлена ціннісними орієнтаціями етносу, потребою в самоактуалізації й ідентифікації та пошуками етнокультурної ідентичності. Як наслідок – менталітет виявляється у найрізноманітніших сферах життя народу, нації та

суспільства: у національній культурі, у специфіці соціально-економічних, суспільно-політичних відносин та процесів, у процесах соціального і культурного відтворення, наслідування тощо.

Зв'язок феномена менталітету з національною культурою, мовою та художньою творчістю детально розробляється українською філософською думкою. Традиція національної вдачі народу (Н. Григорієв), "народного світогляду" (Д. Чижевський), "української психіки" (О. Кульчицький) виявляється переважно у вивченні духовності українського народу, різних аспектів українського національного менталітету (М. Костомаров, О. Кульчицький, Ю. Липа, В. Липинський, І. Лисяк-Рудницький, І. Мірчук, В. Янів, С. Ярема).

Розширення можливостей вивчення даної проблеми потребує уваги до співставлення понять "менталітет" та "ментальність", які виступають у якості як синонімічних (В. Буяшенко, І. Дубов та ін.), так і цілком протилежних категорій залежно від галузі знань, в якій досліджуються дані поняття, та підходу, який використовується для трактування цих категорій науковці.

У словнику культурологічних термінів значення "ментальності" прирівнюється до "менталітету" і визначається як "загальна духовна налаштованість, відносно цілісна сукупність думок, вірувань, навичок духу, що створює картину світу і скріплює єдність культурної традиції. Це те спільне, що народжується з природних даних і соціально обумовлених компонентів і розкриває уявлення людини про життєвий світ" [1, с. 271].

Згадані вже представники французької історичної школи "Анналів" термін "менталітет" виводили лише зі значення "mens" як "способу мислення, розуму людини", звідси й різномірність тлумачення даних термінів.

А. Кармін звертається до такої категорії, як "ментальне поле" – своєрідний "дух культури", обґрунтовуючи необхідність розрізнення понять "ментальність" та "менталітет". Вчений впевнений, що завдяки ментальному полю в суспільстві формується стійка система звичаїв, відчуттів, настроїв, побуту, яка є характерною для певного народу чи культури. І говорячи про соціальну групу, яка об'єднана у даний спосіб, ми використовуємо термін "менталітет". А у випадку характеристики окремого індивіда слід вживати термін "ментальність". Хоча треба зазначити, що А. Кармін не вважає за необхідне проводити чітке розмежування між цими поняттями і у своїх дослідженнях найчастіше використовує саме термін "менталітет" у якості "образу думок", "умонастрою" та "стилю культури" [3].

У свою чергу, О. Савицька пропонує таке розрізнення даних термінів: "Ментальність – це система образів, які містяться в основі уявлень індивіда про світ і власне місце у ньому, що визначають вчинки і поведінку людей (за Ж. Дюбі)" [10]. Тоді як менталітет О. Савицька вважає синонімічним світорозумінню – "це інтегративна характеристика спільноти людей з певною культурою, що дає змогу описати своєрідність бачення цими людьми оточуючого світу і пояснити специфіку їх реагування на нього" [10].

Обґрунтовуючи нетотожність понять "ментальність" і "менталітет", більшість науковців (О. Єромасова, В. Козловський, В. Нестеренко, М. Пірен та ін.) акцентують увагу на системності й упорядкованості останнього. "Менталітет – це притаманна певній групі людей деяка система неусвідомлюваних регулятивів життя й поведінки, яка безпосередньо впливає з відповідної ментальності й, у свою чергу, підтримує цю ментальність... Свій вияв менталітет має у звичаях, традиціях, стереотипах поведінки, стандартних реакціях на якісь значущі події тощо" [8, с. 36]. Тоді як ментальність

розуміється як певна "сукупність сталих неусвідомлюваних форм світосприйняття, які притаманні якійсь групі людей і які визначають спільні риси ставлення й поведінки цих людей щодо феноменів їхнього буття – життя й смерті, здоров'я й хвороби, праці й споживання, природи, дитинства й старості, сім'ї й держави, минулого й майбутнього" [8, с. 36].

В основу розрізнення менталітету і ментальності закладаються й інші підґрунтя. Так, К. Абульханова-Славська, М. Горбунова, О. Єромасова, А. Кармін цю основу вбачають у суб'єкті-носії. Відповідно – "менталітетом" володіє певна спільнота людей, національно-етнічна, соціальна, тоді як термін "ментальність" використовується по відношенню до окремої людини.

Відомо, що виникненню поняття "менталітет" передували вчення про "колективне підсвідоме" (К. Юнг, В. Паулі, С. Гроф), дослідження в межах структурної антропології (К. Леві-Строс, Л. Леві-Брюль) та етнічної психології (В. Вундт, Г. Лебон, І. Храмов). Дійсно, виявлення психологічних особливостей, що формуються в процесі життєдіяльності людини і реалізуються в її діяльності та суспільній поведінці, постає необхідним для дослідження її ментальних установок. На думку Г. Лебона, "глибокі відмінності, що існують між психологічним складом різних народів, призводять до того, що вони відчують, міркують і діють зовсім по-різному" [5, с. 119–120].

Визначаючи особливості психіки представників людей різних народів та культур, проблеми національних особливостей світовідчуття і світогляду та закономірності формування національного характеру, етнопсихологія надає матеріал для подальших філософсько-антропологічних та культурологічних розвідок. Філософсько-антропологічний аналіз ментальності та менталітету як способів світорозуміння (О. Єромасова, О. Савицька) дозволяє дослідникам визначити їх вкоріненість у колективне несвідоме, консервативність, повільність змінності, стійкість до трансформацій та інертність. (Хоча залишається питання коректності поряд з попередніми рисами в якості типологічної риси національної ментальності визначати (як це робить О. Єромасова) національний дух чи "душу нації"). А. Кравченко доповнює їх пасіонарністю, архетиповістю, багатогранністю, генетичною спадковістю.

Віокремлюються когнітивний, епістемологічний, аксіологічний та архетипічний рівні ментальності (О. Плебанек), емоційний, когнітивний (вербальний) та поведінковий елементи (О. Савицька). Залежно від складу і характеру носія ментальність поділяється на національну, вікову, статеву, професійну (В. Нестеренко). На основі розгляду інтенціонального і субкультурного підґрунтя міста і села як специфічних психосоціальних утворень досліджується своєрідність відповідних регіональних ментальностей (О. Лозова).

Поряд з цим обґрунтовується протилежна думка щодо доцільності видової диференціації менталітету (на економічний, правовий, політичний, релігійний, побутовий тощо). Виходячи з його розуміння як цілісного, системного духовного утворення А. Кравченко доводить неправомірність його внутрішньої диференціації, в результаті чого, на думку дослідниці, відбувається некоректне ототожнення менталітету з формами суспільної свідомості, звуження цього феномена до понять світосприйняття і світорозуміння. (В дійсності ж мова повинна йти про виявлення національного менталітету у різних сферах людської життєдіяльності – від політики до побуту).

Особливу увагу сучасних науковців привернуло питання суспільного прогресу, шляхів і способів модернізації культури, їх можливостей і специфікації в залеж-

ності від ментального простору, ступеня домінування традиційних форм культури (І. Яковенко). Неоднозначність підходів до розуміння природи і специфіки ментальності виявилася в трактуванні її як системи обмежень, бар'єрів на шляху суспільного розвитку (А. Коніков), що сприяє гомогенізації свідомості.

Наприкінці XIX століття теорії щодо "народного духу" (М. Лацарус, Х. Штейнталь), згідно з якими кожен народ володіє певними духовними якостями, які раз і назавжди визначають його можливості, змінилися на біологічну інтерпретацію національного характеру, яка розглядала його як феномен, що обумовлений генетично і може передаватися у спадок. Тому надалі для кращого тлумачення понять "менталітет" та "ментальність" ми вважаємо за необхідне звернутися до характеристики зазначених дефініцій за допомогою такого поняття, як "національний характер", що панувало у розвідках гуманітаріїв на початку XX століття і сприймалося у значенні "національної ментальності".

Істотно важливою групою джерел, в яких розглядаються філософські основи дослідження проблеми нації і національного характеру, є роботи класиків європейської думки: О. Бауера, М. Бердяєва, Дж. Віко, Г.-В.-Ф. Гегеля, К. Гельвеція, Л. Гумільова, М. Данилевського, І. Канта, Ш. Монтеск'є, В. Соловйова, Д. Юма, І. Фіште. Ще Дені Дідро зазначав, що "у кожного народу, як і в кожній людині, є свій характер; і цей загальний характер утворюється з усіх вхідних рис, які природа і звичка накладає на жителів однієї країни всупереч усім їх відмінностям" [2, с. 181]. У подальшому праці Зигмунда Фрейда демонструють шляхи переходу до вивчення колективної психології, звернення до "архаїчної спадщини", що впливає на формування особистості. Колективна свідомість народу була також предметом аналізу французького науковця А. де Токвіля, який прагнув з'ясувати природу національного характеру американців, вивчаючи першопричини загальноприйнятих забобонів, звичок і пристрастей, поширених у даному суспільстві [4].

Дослідницький аналіз національного характеру як вираження ментальності займає особливе місце в українській науковій думці. Проблема архетипічних рис національного, українського зокрема, характеру, неоднороззначність зв'язків між колективними національними архетипами і конкретною індивідуальною поведінкою, особливості етнокультурних стереотипів, їх крос-культурної взаємодії (українці, поляки, угорці, американці та ін.) докладно, з прилученням цікавої, великої за обсягом та ґрунтовної за аргументацією, інформації вивчається вітчизняними науковцями (В. Бех, А. Бичко, І. Бичко, В. Горський, Р. Додонов, Ю. Канигін, В. Касян, О. Киричук, М. Міщенко, В. Москалець, В. Нестеренко, І. Патлах, І. Поліщук, М. Попович, В. Пролєєв, О. Соколіна, І. Старовойт, М. Степико, О. Стражний, В. Храмова, К. Шкуренко, В. Янів та багато ін.). Національний характер переважно розглядається в якості зовнішньосимволічного відбитка ментальності нації, її видимого прояву в діяльності через особливості емоційно-чуттєвого освоєння світу, темперамент, спосіб життя [11].

Крім того, на думку сучасних дослідників, риси національного характеру, на відміну від ментальності, можуть передаватися не лише соціально-психологічним (звичаєвим), але й генетичним способом.

Висновок. Отже, сучасне ускладнення та урізноманітнення шляхів людської взаємодії на різних рівнях світового культурного простору, проблема сучасного діалогу культур, створення на його основі можливостей не просто виживання людства, але – його крокування

шляхом взаєморозуміння і взаємоповаги з необхідністю актуалізують дослідження взаємообумовленості ментальностей, їх виявлення в різних сферах культури (економіка, політика, мистецтво, повсякденність), світоглядних архетипів і вищого рівня менталітету (національної і цивілізаційної самосвідомості), національного характеру як вираження культурної ментальності.

У нашому підході до вивчення ментальності ми виходимо з тих уявлень про культурні функції даного феномена, в яких він постає в якості важливої складової духовної реальності. Ми підтримуємо спрямованість тих досліджень, які намагаються розкрити "людський" смисл цього феномена. Розширення знань відносно природи, способів формування, засвоєння та відтворення ментальних комплексів дозволяє на їх основі типологізувати культури, що, в свою чергу, сприяє виявленню та осмисленню дійсних механізмів культурних і цивілізаційних процесів, які приховані від звичайного ока.

Ментальність – рівень дискурсу культури, який, як правило, ховаючись за її поверхневими шарами, залишає за собою далеко не останнє слово у підтримці її життєспроможності. Вивчення ментальності дає можливість зрозуміти насамперед, не стільки "що" людина чи певне угруповання знає, уявляє, думає, скільки "яким чином", "як" переживає, осмислює, діє. Не випадково більшість науковців розглядають ментальність в якості особливої метамови певної культури, яка, формуючись в процесі генези останньої, визначає характер розуміння, переживання та дій як окремої людини, так і цілих угруповань. Саме ментальність є одним з визначальних факторів відтворення суспільства своїх носіїв, від її можливостей функціонувати в цій якості залежить існування конкретної своєрідної культури в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гуревич П. С., Шульман О. И. Ментальность, менталитет / П. С. Гуревич, О. И. Шульман // *Культурология. XX век. Словарь*. – СПб.: Университетская книга, 1997. – С. 271–273.
2. История в Энциклопедии Дидро и д'Аламбера; [Перевод и примечания Н. В. Ревуненковой] / [Под общей редакцией А. Д. Люблинской]. – Л.: Наука, 1978. – 318 с.
3. Кармин А. С. *Культурология*. 2-е изд., перераб. и доп. / А. С. Кармин. – СПб.: Издательство "Лань", 2003. – 928 с.
4. Кравченко А. Г. Менталітет як об'єкт соціально-філософського дослідження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук: 09.00.03 "Соціальна філософія та філософія історії" [Електронний ресурс] / А. Г. Кравченко. – К., 2000. – 19 с. – Режим доступу: <http://cheloveknauka.com/mentalitet-kak-obekt-sotsialno-filosofskogo-issledovaniya>.
5. Лебон Г., Тард Г. *Психология толп. Мнение и толпа* / Г. Лебон, Г. Тард. – М.: Институт психологии РАН, КСП+, 1998. – 416 с.
6. Ле Гофф Ж. *Цивилизация средневекового Запада* / Ж. Ле Гофф. – М.: Прогресс-Академия, 1992. – 356 с.
7. Менталітет, ментальність: Словник іншомовних соціокультурних термінів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovopedia.org.ua/39/53404/260833.html>
8. Нестеренко В. Г. Вступ до філософії: онтологія людини: Навчальний посібник / В. Г. Нестеренко. – К.: Абрис, 1995. – 336 с.
9. Попович М. Теорія ментальності / М. Попович // *Проблеми теорії ментальності*. – К.: Наукова думка, 2006. – 404 с.
10. Савицька О. В., Співак Л. М. *Етнопсихологія: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.* [Електронний ресурс] / О. В. Савицька, Л. М. Співак. – К.: Каравела, 2011. – 264 с. – Режим доступу: <http://westudents.com.ua/knigi/501-etnopsihologiya-savitska-ov.html>
11. Токвиль Алексис де. *Демократія в Америці* [Електронний ресурс] / [Пер. с франц. / Предисл. Гарольда Дж. Ласки] / Алексис де Токвиль. – М.: Прогресс, 1992. – 554 с. – Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/tokv

REFERENCES

1. Gurevich, P. S., Shul'man, O. I. (1997). *Mental'nost', mentalitet [The mentality]*. In *Kul'turologija. XX vek. Slovar' [Culturology. The XX century. Dictionary]*. Sankt-Peterburg, Universitetskaja kniga.
2. *Istorija v Enciklopedii Didero i d'Alamberta [The Encyclopedia of Diderot & d'Alembert]* (1978). *Perevod i primechanija N. V. Revunenkovoj. Pod obshchej redakciej A. D. Ljublinskoj*. Leningrad, Nauka.
3. Karmin, A. S. (2003). *Kul'turologija [Culturology]*. Sankt-Peterburg, Izdatel'stvo "Lan".

4. Kravchenko, A. G. (2000). Mentalitet jak ob'jekt social'no-filosofskogo doslidzhennja: Avtoreferat dysertacii na здобuttja naukovoogo stupenja kandydata filosofskiyh nauk [The mentality of the object of social and philosophical studies: Abstract dissertation for the degree of Ph.D.]. Kyiv. Retrieved from <http://cheloveknauka.com/mentalitet-kak-obekt-sotsialno-filosofskogo-issledovaniya>

5. Lebon, G., Tard, G. (1998). *Psihologija tolpy. Mnenie i tolpa* [Psychology of the crowd. Opinion and crowd]. Moscow, Institut psihologii RAN, KSP+.

6. Le Goff, Zh. (1992). *Civilizacija srednevekovogo Zapada* [Medieval Civilization]. Moscow, Progress-Akademija Press.

7. Mentalitet, mental'nist': Slovnyk inshomovnyh sociokul'turnyh terminiv [The mentality: Dictionary of foreign social and cultural terms]. Retrieved from <http://slovoopedia.org.ua/39/53404/260833.html>.

8. Nesterenko, V. G. (1995). *Vstup do filosofii': ontologija ljudyny: Navchal'nyj posibnyk* [Introduction to Philosophy: Ontology man: Manual]. Kyiv, Abrys.

9. Popovych, M. (2006). Teorija mental'nosti [The theory mentality]. In *Problemy teorii' mental'nosti* [Problems of theory mentality]. Kyiv, Naukova dumka.

10. Savycka, O. V., Spivak, L. M. (2011). Etnopsihologija [Ethnopsychology]: Navch. posib. dlja stud. vyshh. navch. zakl. Retrieved from <http://westudents.com.ua/knigi/501-etnopsihologija-savitska-ov.html>.

11. Tokvil' Aleksis de (1992). *Demokratija v Amerike* [Democracy in America]. Moscow, Progress. Retrieved from: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/tokv.

Надійшла до редколегії 21.05.17

И. В. Живоглядова, канд. филос. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко
ул. Владимирская, 60, г. Киев, 01033, Украина

МЕНТАЛЬНОСТЬ КАК ПРЕДМЕТ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ: ПРОБЛЕМА ОПРЕДЕЛЕНИЯ

Проанализирована ментальность как существенный механизм культурных и общественных процессов, подходы к определению этого феномена. Цель статьи – реконструкция истории исследований общественной и гуманитарной направленности, которые посвящены изучению проблемы ментальности, разработке ее теории и конкретно-практического анализа, культурно-философского потенциала. Применяются исторический, системный, компаративный и типологический методы анализа. Основными выводами являются: знания о ментальности своим многообразием свидетельствуют о широте ее проявлений в разных сферах человеческой жизнедеятельности. Исследования своеобразия ментальности, ее структуры и механизмов, функциональной наполненности, диалектики взаимоотношений между духовными структурами утверждают право на самостоятельное существование, раскрывают "человеческий" смысл этого феномена в качестве особенного репрезентанта духовной активности человека.

Ключевые слова: духовность, ментальность, менталитет, национальный характер.

I. V. Zhyvohliadova, Ph.D., Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv
60, Volodymyrska Street, Kyiv, 01033, Ukraine

MENTALITY AS A SUBJECT OF INTERDISCIPLINARY RESEARCH: DEFINITION ISSUE

Mentality as an essential mechanism of cultural and social processes, approaches to the definition of this phenomenon are analyzed. The purpose of the article is the reconstruction of the history of social and humanitarian focused research that is devoted to the problem of mentality, the development of its theory and specifically practical analysis. Historical, systematic, typological and comparative analysis methods are applied. The variety of knowledge about mentality demonstrates the breadth of the limits of its manifestation in different spheres of human activity. The mentality originality research within different sectors of social and humanitarian knowledge, analysis of its structure and mechanisms of functional fullness, dialectic interrelation between spiritual entities claim the right to the independent existence of this phenomenon as a special representant of spiritual activity. We support the focus of studies that attempts to reveal the "human" sense of this phenomenon. Expanding knowledge of the nature, methods of formation, assimilation and simulation mental complexes allows to differentiate cultures, that in turn facilitates the identification and understanding of the actual mechanisms of cultural and civilizational processes. Research of mentality makes it possible to understand not so much "that" some person or group knows, imagines, thinks, but how much "how", "whereby" it experiences, interprets, operates. Not by chance, most scientists consider the mentality as a special metalanguage of certain specific culture that determines the nature of the understanding, emotions and actions both individual and entire groups. It is mentality that is one of the determining factors of society recreation, the existence of a particular kind of culture in general depends on its ability to function in this capacity.

Key words: spirituality, mentality, national character.

УДК 130.122

О. І. Матицин, канд. філос. наук, викл.
Шепетівська дитяча художня школа
вул. Героїв Небесної Сотні, 54, Шепетівка
Хмельницька область, 30400, Україна
aleksejmatytcin@yandex.ua

СИМФОНІЧНІСТЬ КАТЕГОРІЙ "ПІДНЕСЕНЕ" ТА "ПРЕКРАСНЕ" У ВІЗАНТІЙСЬКІЙ БОГОСЛОВСЬКО-ЕСТЕТИЧНІЙ ТРАДИЦІЇ: СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

Розглянуто визначення категорій "піднесене" та "прекрасне". Виявлено основні риси категорій "піднесене" та "прекрасне". Проаналізовано, у чому полягає симфонічність даних категорій. Показані можливості та контекст їх використання. Доведено, що діалектична природа процесу розгортання цих понять у контексті естетичної думки Візантії зумовлена наявністю елементів, аналогічних тим принципам, які в сучасній гуманістиці визначено як принципи, що характеризують симфонізм як особливу якість мислення. Визначені такі універсальні характеристики візантійської культури, як симфонічність і канон. Представлено розгорнуте пояснення зв'язку між категоріями "піднесене" та "прекрасне" у контексті візантійської богословсько-естетичної традиції. Доведено, що зв'язок між категоріями "піднесене" та "прекрасне" може відбуватися і відбувається в рамках візантійського канону через їхню симфонічність, співзвуччя у контексті божественного.

Ключові слова: піднесене, прекрасне, естетика, мистецтво, сакральне, культура.

Постановка проблеми. Візантійська богословсько-естетична традиція – це складний комплекс, система, що побудована з алегорій, символів, образів, знаків культури у всьому їх нескінченному багатстві та різноманітті. Для нас, у рамках даної статті та у контексті богословсько-естетичної традиції Візантії, постає важливим аналіз естетичних категорій "піднесене" та "прекрасне", що входять у число таких, що "найменше

піддаються дискурсивному опису" [3, с. 158]. Особливий статус даних категорій зумовлений, у першу чергу, тим місцем, яке вони займають у візантійській богословсько-естетичній традиції взагалі та естетиці зокрема. Нижче ми докладно розглянемо категорії "піднесене" та "прекрасне", роблячи особливий наголос на їх схожості та відмінності, але зараз слід сказати саме про їхню симфонічність (грец. *συμφωνία* – "співзвуччя").